

ჯაბა სამუშია

ისევ სვეტის ციხის შესახებ

2003 წელს ტაო-კლარჯეთში სამეცნიერო მივლინებით მყოფმა თსუ საქართველოს ისტორიის კათედრასთან არსებულმა – „ანატოლიისა და სამხრეთ კავკასიის შემსწავლელი ცენტრის“ წევრებმა (ზურაბ ბატიაშვილი, ბუბა კუდავა, ბონდო კუპატაძე, გოჩა საითიძე და ჯაბა სამუშია) შეისწავლეს უცნობი ციხე-სიმაგრე. ჩვენ თავიდანვე ვფიქრობდით, რომ ეს ციხე უნდა ყოფილიყო XI საუკუნის 20-იან წლების მოვლენებთან დაკავშირებით „მატიანე ქართლისაში“ მოხსენიებული სვეტის ციხე. აღნიშნული სიმაგრე საფუძვლიანად შევისწავლეთ 2015 წლის ზაფხულში შოთა რუსთაველის ფონდის მიერ დაფინანსებული პროექტის „ტაო-კლარჯეთის ქართული ციხე-სიმაგრეების“ ფარგლებში.¹

საკითხის ისტორიოგრაფიისათვის

ერთ-ერთი პირველი, ვინც სვეტის ციხის ლოკალიზაციას შეეცადა იყო აკად. ა. პავლინოვი. მან საბა მტებვარის აშენებული ციხე ნიგალში მდებარე სვეტის ეკლესიასთან გააიგივა. მეცნიერი იმოწმებს რა ვახუშტის ცნობას, რომ „სამკრით მზღვრის კლდე არტანუჯსა და შავშეთს შორისი, ვითარცა კედელი, რომელი ჩამოვალს არსიანის მთიდან დასავლეთად, ვიდრე კინლა ჭოროხამდე, და განვლის მას კლდესა შინა გზა, ვითარცა კარი, და თუნეირ მისა

¹ პროექტში მონაწილეობდნენ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მეცნიერ-თანამშრომლები და მოწვეული სპეციალისტები. პროექტის მეცნიერ-თანამშრომელთა შემადგენლობა ასეთია: ჯაბა სამუშია (ხელმძღვანელი, ისტორიკოსი); ბონდო კუპატაძე (ისტორიკოსი); ნინო სილაგაძე (ხელოვნებათმცოდნე); გიორგი ბაგრატიონი (არქიტექტორი); მზისა ბუსკივაძე (თურქოლოგი); ლევან სილაგაძე (მხატვარი); აკაკი ჩიქობავა (ისტორიკოსი); ლერი თავაძე (ისტორიკოსი); ალექსანდრე ბოშიშვილი (ისტორიკოსი); ოქროპირ ჯიქური (ისტორიკოსი).

არა არს გზა“²; იქვე დასძენს: «Изъ этого описанія видно, что епископія Саввы доходила до Артвина; дверь же, о которой говорить Вахуштъ, можетъ быть именно Свети, такъ какъ церковь въ Свети и до сихъ поръ слыветъ подъ названіемъ Килиса-Каписа. И могла своими укрѣпленіями служить препятствіемъ или входною дверью въ Шавшетъ и быть той цитаделю, которую, какъ выше сказано, епископъ Савва воздвигъ у входа въ Шавшетъ».³ მაგრამ ა. პავლინოვის ამ ვარაუდს ეწინააღმდეგება „მატიანე ქართლისას“ ცნობა, სადაც მითითებულია, რომ სვეტის ციხე საბა მტბევარმა ააგო „თავსა ზედა ტბეთისას“. ამდენად, ეს ციხე ამ ტაძრის მახლობლად უნდა ყოფილიყო, ასეთად კი ნიგალის სვეტის ეკლესიას ვერ მივიჩნევთ. 1874 წელს ეს ადგილები მოიხილა გენერალმა გიორგი ყაზბეგმა. მის ჩანაწერებში ვხვდებით სვეტის ციხის ლოკალიზების მცდელობასაც. სახელდობრ, იგი აღნიშნავს: „ტბეთის მოპირდაპირე მხარეს, მისგან ჩრდილოეთით დაწყებულია დიდი სვეტისებური მთა, რომელზეც, გადმოცემის მიხედვით, ქალაქი იყო გაშენებული. შესაძლოა, ეს არის სოფელი თუხარისი (ვახუშტის მიხედვით), ანდა ეპისკოპოს საბას მიერ აშენებული ციხე-სიმაგრე სვეტი. ასეთ აზრამდე, პირველ რიგში, მიგვიყვანა ვახუშტის აღწერილობამ, ხალხში შემონახულმა გადმოცემამ და ბოლოს იმან, რომ აქვე არსებულ სოფელს ციხისძირი ჰქვია“.⁴ ამდენად, გიორგი ყაზბეგმა პირველმა გამოთქვა მოსაზრება სვეტის ციხის ციხისძირის მიდამოებში არსებობის შესახებ. ოღონდ, გიორგი ყაზბეგი საბა მტბევარის მიერ აგებულ სიმაგრეს ტბეთის ჩრდილოეთით აღმართულ სვეტისებრ მთაზე ათავსებდა. ეს დაკვირვება უთუოდ ფასეულია. მართალია, იქვე იმასაც დასძენს, რომ ეს შესაძლებელია, ვახუშტის მიხედვით, თუხარისი იყოსო, მაგრამ სხვა წყაროებიდან ცნობილია, რომ თუხარისი კლარჯეთშია და ამ დიდ სვეტისებურ მთაზე აგებულ ციხესთან მას არავითარი კავშირი არა აქვს.⁵

² ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დაადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. IV. თბ. 1973, გვ. 680.

³ А. М. Павлинов. Экспедиция на Кавказ 1888 года. Материалы по Археологии Кавказа. вып. III. М. 1893, გვ. 60.

⁴ გიორგი ყაზბეგი. სამი თვე თურქეთის საქართველოში. ნაშრომი თარგმნეს, შესავალი წერილები, კომენტარები და საძიებლები დაურთეს და გამოსცეს რამაზ სურმაანიძემ და მაია ხარაზმა. ბათუმი 1995, გვ. 81.

⁵ თუხარისის ციხე დღემდე დაკარგულად ითვლება. ნ. ადონცი მიიჩნევდა, რომ „თუხარისი“ თანამედროვე „ხერსი“ უნდა იყოსო (Н. Адонцы. Армения въ эпоху Юстиніана. Политическое состояніе на основѣ нахарарскаго строя. СПб. 1908, გვ. 26). ასეთი პუნქტი მართლაც არსებობს კლარჯეთისა და ტაოს

ივანე ჯავახიშვილი სვეტის ციხეს ტბეთის მიდამოებში აქცევდა, მაგრამ კონკრეტულად ციხის ლოკალიზაცია მას არ მოუხდენია.⁶ იური სიხარულიძემ თავის საინტერესო ნაშრომში – „შავშეთ-იმერხევი“ სვეტის ციხის ლოკალიზაციას მნიშვნელოვანი ადგილი დაუთმო. მეცნიერი ამ ციხის თაობაზე საუბრობს – ტოპონიმ ტბეთისა და ციხისძირის მიმოხილვისას. ი. სიხარულიძე გიორგი ყაზბეგის ცნობაზე დაყრდნობით, სვეტის ციხეს სოფელი ციხისძირის მიდამოებში ვერაულობს, მაგრამ ტბეთზე საუბრისას რატომღაც ავტორი ტაძარსა და ციხეს ერთდროულად განიხილავს. ნაშრომზე დართულ რუკაზე კი სვეტის ციხე დატანილია ტბეთის ტაძრიდან ოდნავ მოშორებით ჩრდილო-აღმოსავლეთით. სამწუხაროდ, რუკიდან არ ჩანს, გულისხმობს თუ არა იური სიხარულიძე სვეტის ციხის ქვეშ სოფელ ციხისძირს. თანამედროვე სოფელი ქაიადიბი, ანუ იგივე ციხისძირი, ტბეთიდან ჩრდილო-დასავლეთის მიმართულებით მდებარეობს. ამდენად, რუკაზე ზუსტად არაა დატანილი სვეტის ციხის ადგილმდებარეობა. შესაძლებელია ეს კარტოგრაფიული უზუსტობა იყოს. ყოველ შემთხვევაში იური სიხარულიძემ გიორგი ყაზბეგის შემდეგ, ერთ-ერთმა პირველმა სვეტის ციხის ლოკალიზება ციხისძირ-ტბეთს შორის მოახდინა.⁷

ალექსანდრე გუგუნივამ შეცდომით სვეტის ციხე სათლის/სათლელის ციხესთან გააიგივა. ავტორის განცხადებით, „გადმოცემით იგი (ე.ი. სათლის/

საზღვარზე ხერსისწყლის სათავეში. ამ შემთხვევაში სახელის ცვალებადობა ასე უნდა მომხდარიყო: თუხარისი – (თ)ხერისი – ხერისი – ხერსი. თუხარისის ლოკალიზაციას ვრცელი მსჯელობა მიუძღვნა პავლე ინგოროყვამ. მან თუხარისის ციხის არსებობა ჭოროხისა და ხერსისწყლის შესართავთან ივარაუდა (პავლე ინგოროყვა. გიორგი მერჩულე. თბ. 1954, გვ. 362). ამის საბაბს მეცნიერს აძლევდა მემატიანის განცხადება, რომ ციხე-ქალაქი თუხარისი მდებარეობდა „მდინარესა ზედა სპერისასა, რომელ არს ჭოროხი.“ ამჯერად, თუხარისის ციხის ლოკალიზაცია ჩვენს მიზანს ცილდება. მხოლოდ დავსძენთ, რომ ის მართლაც ხერსის მიდამოებშია საძიებელი, უფრო სწორედ მის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სექტორში. ხერსისწყალს სოფ. ხერსიდან ოდნავ მოშორებით მარჯვნიდან მოერთვის შენაკადი. მდინარეთა ხერთვისში არსებობდა პატარა დასახლება „მუხარეთი“, რაც, შესაძლებელია, თუხარისის შერყევილი ფორმა იყოს: „მუხარეთი“ – „თუხარეთი“ – „თუხარისი.“ აქ დღესაც გადის გზა, რომელიც ამიერტაოდან მიემართება კლარჯეთისაკენ. „მუხარეთიდან“ ერთი გზა კი ჭოროხის ხეობისაკენ ეშვება. ეს ადგილი არც ისე დაშორებულია მდ. ჭოროხს.

⁶ ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია. წგნ. II. თხზულებანი თორმეტ ტომად. ტ. II. თბ. 1983, გვ. 64.

⁷ ი. სიხარულიძე. შავშეთ-იმერხევი. საისტორიო-გეოგრაფიის მასალები. ბათუმი. 1988, გვ. 37-38.

სათლელის ციხე, რომელსაც მეორენაირად შავშეთის ციხედაც მოიხსენიებენ. ჯ.ს.) საბა მტბევარს აუგია ბიზანტიელთა აგრესიისაგან დასაცავად“.⁸ სამწუხაროდ, ჩვენთვის უცნობია, რა გადმოცემას ემყარება ალ. გუგუნიავა. „ქართლის ცხოვრებაში“ ცალსახადაა აღნიშნული, რომ სვეტის ციხე ტბეთის საეპისკოპოსო ცენტრის სიახლოვეს აიგო. ასეთად კი სათლელის ციხეს ვერავითარ შემთხვევაში ვერ მივიჩნევთ. ამასთანავე, ერთი რამაა გასათვალისწინებელი. შავშეთის ქვეყანა ერთგვარად ტერასებად იყოფა. სათლელის/სათლელის ციხე მნიშვნელოვნად დაბლა მდებარეობს ვიდრე ტბეთი. ასე რომ, მემატიანე, ვერავითარ შემთხვევაში ვერ იტყოდა სვეტის ციხე ააგეს „თავსა ზედა ტბეთისასაო.“

სვეტის ციხე არაა აღნიშნული დიმიტრი ღუნდუას ავტორობით შედგენილ შავშეთის რუკაზე.

2003 წელს ჩვენს მიერ ციხისძირ-სვეტის შესწავლისას მოხერხდა მისი დათვალიერება და მხოლოდ, ზოგადი აზომვა. სამწუხაროდ, იმ დროს ვერ შევძელით ციხის მიდამოების შესწავლა, ასევე თავად ძეგლის დეტალური გამოკვლევა. თბილისში დაბრუნების შემდეგ, გამოქვეყნდა ჩვენი სტატია – „სვეტის ციხის ლოკალიზაციისათვის“.⁹ მანამდე ფართო საზოგადოებას გააცანით ჩვენი ექსპედიციის შედეგების წინასწარი ანგარიში, რომლის გამოქვეყნების შემდეგ, სვეტის ციხე 2004 წელს თებურ ხუციშვილის, შალვა მაჭავარიანის, კახა შენგელიას და ვალერი სილოგავას ავტორობით შედგენილ რუკაზე შავშეთში ციხისძირთან იქნა დატანილი.¹⁰

2009 წელს სვეტის ციხის ლოკალიზაციის საკითხს შეეხო დ. ბერძენიშვილი. სამწუხაროდ, მეცნიერს არ დასცალდა თავისი საველე დღიურების სამეცნიერო აპარატით გამართვა და გადაშუშავება, ამიტომ შავი ჩანაწერების მიხედვით ძნელია სათანადო დასკვნების გამოტანა. სვეტის ციხეზე საუბრისას იგი აღნიშნავს: „ვნახეთ ციხისძირი (კალადიბი), იგივე სვეტი, რაც ჯერ კიდევ გიორგი ყაზბეგმა შენიშნა. ესაა ტბეთის ზევითა სოფელის განმხოლოებული წვეტიანი გორაკი, რომლის გვერდით ახალი საცხოვრებელი შენობებია. გორაკზე მრგვალი კოშკის ნანგრევია, ნაგლეჯი მცირე ზომის ქვებით

⁸ ალ. გუგუნიავა. მოგზაურობა ისტორიულ სამხრეთ საქართველოში. თბ. 1996, გვ. 16.

⁹ ჯ. სამუშია. სვეტის ციხის ლოკალიზაციისათვის. საქართველოს შუა საუკუნეების ისტორიის საკითხები. ტ. IX. თბ. 2008, გვ. 115-121.

¹⁰ თ. ხუციშვილი, შ. მაჭავარიანი, კ. შენგელია, ვ. სილოგავა. ტაო-კლარჯეთი. ხუროთმოძღვრული ძეგლების კატალოგი. თბ. 2004 (კატალოგს თან ერთვის რუკა).

ნაგები კირზე. ეს კოშკი, მართლაც, სვეტად იქნებოდა აღქმული მცირე ღია-მეტრის გამო. იქვეა წყლის რეზერვუარი, ამოღესილი შიგნიდან. არის მეორე კოშკის (?) ბუდეც, სხვა 3-4 სათავსის ბუდეც, რომელთაც გალავანი უნდა ჰქონოდა შემოვლებული. ის არც ისე მიუვალი სიმაგრეა, რომ მთავარეპისკოპოსს, აქ გამაგრებულს, ბიზანტიელებისათვის გაეძლო. ანდა ვენდოთ წყაროს. მტევარი ეპისკოპოსისათვის შავშეთის ერისთავობის მინდობაც რაღაც გამორჩეული დამსახურებაა (ახსნა უნდა!). მეჩვენება, რომ ეს გაიგივება უფრო სარწმუნოა, ვიდრე სამუშიას (იგულისხმება ჩვენი ნაშრომი) ნაპოვნი კედლის ნაფლეთი ტბეთში...¹¹ საქმე ისა, რომ დ. ბერძენიშვილი საუბრობს იმავე ციხეზე, რომელიც ჩვენმა ექსპედიციამ ნახა. კედლის ნაწილი ჩვენ ტბეთში კი არ დავაფიქსირეთ, არამედ ციხისძირში. აღნიშნული სტატია, თავის დროზე წავიკითხეთ ისტორიის ინსტიტუტის შესაბამის განყოფილების სხდომაზე, რომელსაც ესწრებოდა დ. ბერძენიშვილიც, თუმცა ეს ნაშრომი 2008 წელს გამოქვეყნდა. ბატონი დევი სწორე 2008 წლის აგვისტოში გარდაიცვალა და მას შესაძლებელი წავიკითხული არ ჰქონოდა ეს სტატია და ზეპირად ახსოვდა მოხსენების შინაარსი. ეს უზუსტობა აქედან უნდა მომდინარეობდეს.

უკანასკნელ ხანს, სვეტის ციხის ლოკალიზაციის მცდელობა ჰქონდათ შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ დაფინანსებული პროექტის – „თურქეთში მდებარე ქართული ისტორიული მხარეების ტაო-კლარჯეთისა და კოლა-არტანის ქართული მატერიალური კულტურის ძეგლების კატალოგი“, ექსპედიციას.¹² გაზ. „კვირის პალიტრაში“ გამოქვეყნებული ინფორმაციის მიხედვით, მათ ტბეთის ჩრდილო-დასავლეთით აღმართულ კლდოვან ქედზე დააფიქსირეს დულაბით და შშრალი წყობით ნაშენი კედლის და ნაგებობების მცირე ფრაგმენტები. „კლდოვანი მთიდან ხელისგულივით მოჩანს მთელი შავშეთი, მდ. ყვირაღას ხეობის შუა და ზემო წელი... ადგილმდებარეობა, ძნელად მისადგომობა და დიდ სივრცეზე კონტროლის შესაძლებლობა გვაფიქრებინებს, რომ სვეტი მნიშვნელოვანი და დიდი ციხე უნდა ყოფილიყო“.¹³

¹¹ დ. ბერძენიშვილი. ექსპედიციის დღიურები. კრებ. ანდრია პირველწოდებულის ნაკვალევზე. თბ. 2009, გვ. 75-76.

¹² ექსპედიციის წევრები: თ. ხუციშვილი (ხელმძღვანელი), დ. წიქარიშვილი, ა. გელაშვილი, ბ. გოზალიშვილი, შ. კოდუაშვილი, ა. იმედაშვილი, დ. გაჩეჩილაძე, დ. მაისურაძე. კონსულტანტები: კ. შენგელია, თ. ჯოჯუა, დ. მაისურაძე.

¹³ ა. იმედაშვილი. სვეტის ციხე. გაზ. „კვირის პალიტრა“. 8-14 ივნისი. 2015, გვ. 18.

„მატიანე ქართლისას“ ცნობა

სვეტის ციხე ისტორიაში მხოლოდ ერთხელ ჩანს XI საუკუნის ისტორიული მოვლენების თხრობისას. „მატიანე ქართლისას“ მიხედვით, ეს სიმაგრე საბა მტბევარს აუგია დაახ. 1027-1028 წწ. ამას კი წინ უძღვოდა ბიზანტიელთა აგრესია სამხრეთ და სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში. მემატიანე მოგვითხრობა, რომ ჩანჩახი ფალელის და არჯევან ჰოლოლას ძის ბიზანტიელთა მხარეზე გადასვლის შემდეგ მტრის ხელთ აღმოჩნდა გარყელობის და წერეფთის/წეფთის ციხეები. წეფთის ციხე კლარჯეთიდან იმერხევ-შავშეთისაკენ შემომაგალ გზებს აკონტროლებდა. გარყელობის ციხეს ასევე მეტად მნიშვნელოვანი სტრატეგიული მდებარეობა გააჩნდა. იგი მდინარეების შავშეთისწყლისა და სათლელისწყლის ხეობებიდან მდინარე ყვირაღასაკენ გამავალ გზას კეტავდა. მდინარე ყვირაღა არსიანის ქედიდან მოედინება და მდინარე იმერხევის მარცხენა შენაკადს წარმოადგენს. მდინარე ყვირაღას ხეობაზე გადიოდა იმერხევ-შავშეთიდან აჭარისა და სამცხისაკენ მიმავალი გზები. გარყელობის ციხე XI საუკუნის დასაწყისში, საერთოდ, შავშეთის საერისთავოს ცენტრს წარმოადგენდა.

1028 წელს ბიზანტიელთა აგრესიის დროს წეფთისა და გარყელობის ციხეებში მტრის გარნიზონების ჩაყენება ნიშნავდა იმას, რომ მდინარე იმერხევსა და მდინარე ყვირაღას ხეობაზე ბიზანტიელები თავიანთ კონტროლს აწესებდნენ. ბუნებრივია, უნდა ვიფიქროთ, რომ აჭარასა და სამცხეში გარდამავალი გზები ცენტრალურ ხელისუფლებას საგულდაგულოდ ექნებოდა გამაგრებული. შავშეთის ქვეყნის მტრისაგან დაცვა კი თავის თავზე საბა მტბევარმა იკისრა. მან საგანგებოდ სვეტის ციხე ააგო, რომელსაც მდინარე იმერხევიდან და მდინარე ყვირაღადან შავშეთის ქვეყნის სიღრმისაკენ მიმავალი გზები უნდა ჩაეკეტა. ერთ-ერთ მათგანზე, როგორც ითქვა, ბიზანტიელთაგან დაპყრობილი გარყელობის ციხე მდებარეობდა. ტბეთის ეპისკოპოსი საგულდაგულოდ შეუდგა ანტიბიზანტიური ძალების გაერთიანებას. საბას დამსახურება ის არის, რომ მან ყველაზე ადრე დაინახა ბიზანტიელთა მოსალოდნელი აგრესიის საშიშროება და სამხედრო თვალსაზრისით შეუდგა შავშეთის გამაგრებას. „მატიანე ქართლისას“ ავტორის მითითებით, საბა მტბევარმა „დაიჭირა ქვეყანა შავშეთისა“.¹⁴ ეს მინიშნება სწორედ იმაზე მიუთითებს, რომ ტბე-

¹⁴ მატიანე ქართლისა. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I. თბ. 1955, გვ. 292.

თის ეპისკოპოსს დაუსწრია ბიზანტიელებისათვის და სანამ ბერძნები დასაყრდენს მოძებნიდნენ შავშეთში, საბა მტბევარს თავის გავლენის ქვეშ მოუქცევია ეს მხარე. საბას ტბეთის ეკლესიის მახლობლად აუგია ციხე-სიმაგრე და მისთვის სვეტი უწოდებია. სწორედ ეს ადგილი ქცეულა მოგვიანებით ბიზანტიელთა წინააღმდეგ ბრძოლის ცენტრად.

სად არის საძიებელი სვეტის ციხე

თავიდანვე უნდა ითქვას, რომ უკვე დიდი ხანია, ამ ციხის ლოკალიზაციისათვის ორ ადგილს უთითებდნენ – სოფ. ციხისძირს და მის მახლობლად არსებულ სვეტისებრ მთას, სადაც 2015 წელს ქართულმა ექსპედიციამ დააფიქსირა ნანგრევები.¹⁵ სოფელ ტბეთს ჩრდილო-დასავლეთიდან მართლაც დაჰყურებს სვეტისებრი მთა. სწორედ მასზე მიუთიღებდა გიორგი ყაზბეგი, რომ იქ შესაძლებელია სვეტის ციხე ან არადა ქალაქი თუხარისი იყოსო. სხვათაშორის, ჯერ კიდევ ვახუშტი ბატონიშვილი ტბეთის ეკლესიის ჩრდილოეთით, მდინარის გაღმა, ერთ-ერთ ძველი ციხის არსებობას ადასტურებდა, ოღონდ, მას შეცდომით თუხარისად მიიჩნევდა. „ტბეთის პირისპირ, ჩრდილოეთ კერძ, მდინარის გაღმა, არს ციხე თუხარისი, რომელი აღაშენა პირველ ოძრაზოს, ძემან მცხეთოსისამან“.¹⁶ როგორც ჩანს, XVIII საუკუნისათვის არსებული ტრადიცია, რომ ტბეთის ჩრდილოეთ მხარეს უძველესი ციხე მდგარა, მაგრამ, ამ დროს, მისი სახელი უკვე დაკარგული უნდა ყოფილიყო. ამდენად, ვახუშტი და, მოგვიანებით, გ. ყაზბეგი სვეტის ციხეს იმ სვეტისებრ მთაზე ათავსებდნენ, რომელიც ტბეთიდან კარგად ჩანს. ერთგვარი ცდუნება ასეთი ვარაუდის დაშვებისა არსებობდა, რამეთუ წყაროს მონაცემები კარგად ჯდება რეალობაში. ეს სვეტისებრი მთა მართლაც მდებარეობს „თავსა ზედა ტბეთისასა“ – „მახლობელად ტბეთისა ეკლესიასა“. ამ საკითხს ჩვენ შევხებით 1999 წელს გამოქვეყნებულ ნარკვევში „საქართველო-ბიზანტიის პოლიტიკური ურთიერთობა 1027-1028 წლებში“, სადაც ვიზიარებდით გ. ყაზბეგის ვარაუდს და ვთვლიდით, რომ „ამ დიდ სვეტისებურ მთაზე აგებულ ციხეს თუხარისად ვერ მივიჩნევთ, უფრო სარწმუნოა, იგი, სწორედ, სვეტის ციხედ ვცნოთ“.¹⁷ ამ ადგილების მოხილვის შემდეგ ჩვენ გამოვთქვით ეჭვი,

¹⁵ ა. იმედაშვილი. სვეტის ციხე, გვ. 18.

¹⁶ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 679.

¹⁷ ამ საკითხზე იხ. ჯ. სამუშია. „საქართველო-ბიზანტიის პოლიტიკური

რომ ამ მთაზე ციხის აგება შეუძლებელი იყო და მას სვეტის ციხის ადგილად ვერ ჩავთვლიდით.¹⁸ ერთადერთი გზა დარჩენილი იყო მოგვეძებნა სხვა ციხის ნანგრევები სოფ. ციხისძირის მიდამოებში. ასეთად კი ვცანით ის ციხე-სიმაგრე, რომელიც დაფიქსირდა სოფელის ძველი დასახლების თავზე აღმართულ მთაზე. ტბეთიდან მომავალი ავტომაგისტრალი იმ ფერდობს აუყვება, რომელზეც ძველად სოფ. ციხისძირი უნდა ყოფილიყო. შემდეგ გზა საკმაოდ დიდ ტერასაზე აღის. ოდნავ მოშორებით გზა იტოტება და მდ. იმერხევისწყლისა და მდ. ყვირაღას ხეობებისკენ მიემართება. სამხედრო-სტრატეგიული კუთხით ამ გზის ჩაკეტვა ერთ-ერთი საზრუნავი უნდა ყოფილიყო ბიზანტიელებთან მებრძოლი ქათველებისათვის. ადგილის მოხილვამ დაგვარწმუნა, რომ მტრის შეჩერება ამ ადგილებში მეტად ხელსაყრელი იყო.

როგორც აღინიშნა, წყაროთა ცნობებიდან ერთი რამ დანამდვილებით ვიცით – სვეტის ციხე ტბეთის საეპისკოპოსოს მახლობლად იყო. „მატიანე ქართლისას“ ავტორი კი აზუსტებს, რომ ციხე იყო „თავსა ზედა ტბეთისასაო“.¹⁹ სწორედ ამიტომ, თავის დროზე გიორგი ყაზბეგმა ეს სიმაგრე ტბეთიდან ჩრდილოეთით აზიდულ სვეტისებრ მთაზე ივარაუდა. ციხისძირში მისვლისას კი აღმოჩნდა, რომ მთა, რომლის ძირშიც სოფელი მდებარეობს იმ სვეტისებრი მთის გვერდითაა, რომელიც ტბეთიდან საკმაოდ კარგად ჩანს. ასე რომ მემატიანეს ციხისძირში აშენებულ სიმაგრეზეც შეეძლო თავისუფლად ეთქვა, რომ იგი აგებული იყო „თავსა ზედა ტბეთისასა“ – „მახლობლად ტბეთისა ეკლესიისა“.²⁰

XI საუკუნეში, როდესაც ეს რეგიონი საქართველო-ბიზანტიის დაპირისპირების არეალად იყო ქცეული ქართული სამხედრო შენაერთები იმ სვეტისებრი კლდოვან მთაზეც იქნებოდნენ გამაგრებულნი, რომელზეც ჩვენმა კოლეგებმა ნანგრევები აღმოაჩინეს. ამ ორ პუნქტს შორის (სოფ. ციხისძირის თავზე არსებულ სიმაგრესა და სვეტისებრ კლდოვან მთას შორი, რომელიც ტბეთიდანაც ჩანს), მხოლოდ რამდენიმე ასეული მეტრია. ეს ერთი სტრატეგიული სივრცეა. სოფ. ციხისძირიდან მიმავალი გზა, რომელიც მდ. ყვირაღას

ურთიერთობა 1027-1028 წლებში.“ წიგნში: ჯ. სამუშია. ნარკვევები შუა საუკუნეების საქართველოს ისტორიიდან. წ. I. თბ. 1999, გვ. 25-29.

¹⁸ ჯ. სამუშია. სვეტის ციხის ლოკალიზაციისათვის, გვ. 120.

¹⁹ მატიანე ქართლისა, გვ. 292.

²⁰ მატიანე ქართლისა, გვ. 292; სუმბატ დავითის ძე. ცხოვრება და უწყება ბაგრატონიანთა. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. I. თბ. 1955, გვ. 386.

ხეობაში გადადის, მას შემდეგ რაც გაცდება ციხისძირს სწორე იმ კლდოვანი მთის ძირას გადის. გამორიცხულია, სამხედრო მოქმედებების ჟამს ეს სიმაღლე ქართველთა მხრიდან გამოუყენებელი ყოფილიყო.

სვეტის ციხე

ციხე სამი მხრიდან საკმაოდ მიუვალია (სიმაღლე ზღვის დონიდან მთის წვერზე: 1574 მ.).²¹ მთის უშუალო სიმაღლე სამხრეთიდან 102 მეტრია. შედარებით ადვილად დასაძლევია ჩრდილოეთ და ჩრდილო-დასავლეთ ფერდობია (მთის უშუალო სიმაღლე ჩრდილოეთიდან (საიდანაც ციხეზე ავდივართ): 26 მ.). სიმაგრე მაინც და მაინც დიდი არ არის. იქ არსებულ ნაგებობათა აღქმას ხელ უშლის ბუჩქები და ჯუჯა ხეები. ციხის ტერიტორია ცენტრში მოსწორებულია, მაგრამ საერთოდ სიმაგრე სწორ ზედაპირზე არ არის ნაგები. გალავანი მთის რელიეფს მიუყვება – ციხის გარე გალავნის ნაშთის ზომები: 53 X 20 მეტრი. რა თქმა უნდა, ძეგლის გაწმენდისა და გათხრების გარეშე თავდაპირველი გეგმის აღდგენა შეუძლებელია. კედლები საშუალო ზომის ქვებითაა ნაშენი. ციხე ჩრდილოეთიდან-სამხრეთის ხაზზეა გაჭიმული.

ციხის ცენტრულურ ნაწილში კოშკია, რომელსაც პირობითად ვიხსენიებთ „ცენტრალური კოშკის“ სახელით. მისი ზომებია: 8,4 X 7,8 მ. კედლის სისქე: 1,6-1,8 მ. კოშკის ყველაზე დიდი სიმაღლე აღმოსავლეთით – 2,3 მ. ციხე-სიმაგრის სამხრეთ მონაკვეთში მდებარეობს სამი სათავსი (1) აღმოსავლეთისა – 2 X 1,7 მ. 2) შუა – 3,8 X 2 მ. 3) დასავლეთისა – 2,9 X 2,7 მ.)

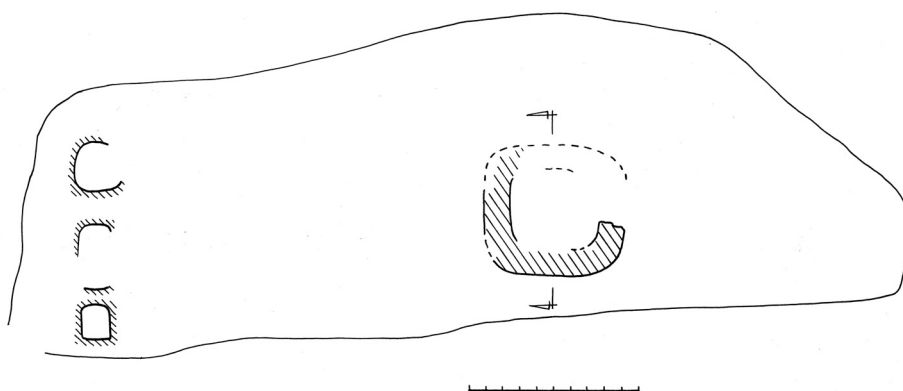
გალავნის ნაშთი კარგად შემორჩენილია მხოლოდ სამხრეთ მონაკვეთში, სადაც X-XI საუკუნეებისათვის დამახასიათებელი წყობა განირჩევა.

დასასრულ კიდევ ერთხელ აღვნიშნავთ, რომ ვარაუდის სახით შეიძლება დავუშვათ, რომ ციხისძირში ნანახი სიმაგრე მართლაც XI საუკუნეში აგებული სვეტის ციხე იყოს, თუმცა ამ მიდამოებში არსებული მეორე საფორტიფიკაციო ნაგებობის შესწავლამდე გადაჭრით რაიმეს მტკიცებისაგან თავს შევიკავებთ.

²¹ ციხის აზომვა და გეგმების დამზადება განხორციელდა პროექტის „ტაო-კლარჯეთის ქართული ციხე-სიმაგრეების“ ფარგლებში (არქიტექტორი: გიორგი ბაგრატიონი).

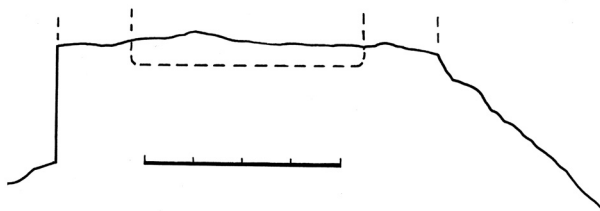
სვეტის ციხე

განგა

სვეტის ციხე

ჭრილი

Jaba Samushia

SVETI FORTRESS

Summary

Article deals with the issue of localization of Sveti fortress, which according to the historical sources was constructed near the Tbeti cathedral. On the top of the mount, near the Tbeti cathedral, remnants of the fortress is visible, the term “Sveti” is forgotten among the local folks.

Hypothetically we can assume that the remnants of the fortress observed by the members of the expedition from Tbilisi State University (by the project “The Georgian Fortresses of Tao-Klarjeti”) are to be considered as Sveti fortress constructed in the 11th century. Hopefully, the future archaeological expedition will confirm this fact.